

# PLANINAR

Vjesnik „Hrvatskoga planinarskoga društva  
U ZAGREBU.

Broj 5—12. Za svibanj do prosinca 1907. God X.

## Mostar i njegova okolica.

R. baron Maldini Wildenhainski

Usred Herceg-Bosne krasne

Na Neretvi hladnoj vodi.

Put Danice, zv'jезде jasne.

Hrvatska te majka rodi.

Da Hrvatstvu Ti si ključem

Pod sunašćem ovim vrućem,

Mili grade, poborniče mlad.

Diko naša, Ti jed ni nad.

Od Konjica na zapad juri željeznica povelikom ravnicom do postaje Lisičić, gdje opet započinje veoma zanimljiv gorski kraj, dok ne stigne pri ušću Neretvice u Neretvu do postaje Ostrožac, koji je kraj bogat mnogim ostancima bogomilskih stećaka i drugih spomenika iz srednjeg vijeka. Tu je i za koliju željezni most sa dva luka. Od Ostrošca juri željeznica kraj lijepih šumovitih visova uz Idbor i Zec planinu, još i u ljetu pokrivenu snijegom, ispod koje se kopa živa. te prešavši Neretvicu i potok Tošćanicu stiže na stanicu Kamu. Dolina Rame spominje se već u davnoj povjesti. Za domaćih hrvatskih kraljeva bila je tu hrvatska banovina, te se je zvala Podrama. Za ugarsko-hrvatskih kraljeva u kasnijim vremenima mislila se je pod imenom Ratna cijela Rosna. Od postaje Rame na jug prelazi voz preko željnog mosta rječice Rame i ulazi u tjesnac, po kojem Neretva kao prava pravcata gorska rijeka buči pjeneć se u svojem kamenom koritu. Sad se visokim mostom prelazi krasna divlja gudura Doljanke i stiže na stanicu Jablanicu.

Jablanica se sastoji od Donje i Gornje Jablanice, te leži na krasnoj visoravni, oko koje se uspeli na sjevero-zapadu 1648 metara visoka glavica Ranije, na zapadu 2045 ni. visoka Trinaća, podalje goleme stijene 2227 m. Velike Cvrsnice, a na istoku ogromna Prenj planina s Lupoglavom 2102 m. visokim. Jablanica. koja broji oko 300 stanovnika većim dijelom muslomana, malo je

stance, ali zato zračno lječilište prvoga reda. Tu je zemaljski hotel sa 20 lijepo uređenih soba; tu ima mnogo krasnih ljetnikovaca raznih Činovnika i doseljenika. Od Jablanice željeznički voz prelazi mostom na lijevu stranu Neretve, prolazi prorov i vijuga se neko vrijeme med položitim obroncima i bučnom Neretvom. Onda se velikim vijaduktom od pet svodova prebacuje preko doline Glogošnice. prolazi istoimenim prorovom, zavija u nekoliko velikih zavoja i skreće u prostraniju dolinu. Onda opet prolazi prorovom provrtanim pod ograncima iskidane ovdje Prenj planine. Svuda gledaš vodopade, tako sasvim ispod ceste jako vrelo Komadinu ili Praporac, koje se s visine brzo i šumno ruši u rijeku. Sada se opet ulaz i u tjesnac dug tri kilometra, prelazi mostom opet na drugi brijeg Neretve, te se uz gudure i divne brdske krajeve stiže na stanicu Grabovicu. Kod Grabovice su se pećine Čvrsnice i Glozove planine silno ustabočile, kao da se hoće da sruše u korito Neretve. Od Grabovice prolazi željeznički voz kroz nekoliko prorova i dolazi do čudne sutjeske, gdje misliš, da bi mogao rijeku preskočiti. Sad med šumovitim bregovima, koji se opet jače napinju, stižeš na postaju Drežnicu, gdje za istoimenom stanicom voz prelazi željeznim mostom rječicu Drežanku. Tu ti se na časak satno otvara pogled na usku stjenovitu dolinu te rječice u divlji kraj, kojim se vijuga k Neretvi. Suprot ušća Drežanke na cesti leži vojnička postaja han Sjenica, a odmah za han Sjenicom ruši se Crno vrelo bučnim padom u Neretvu. Provedeno je ispod ceste, a izvire iz čarobne špilje na podnožju jedne visoke stijeh. Sad željeznica ide ponajviše visokim mirima do Raške gore, odakle se kraj sve više i više izmjenjuje i sve je slikovitiji i divlji, dok ne stigne na stanicu Vojno, gdje rijeka teče širim koritom i gdje ti se otvara vidik na prostranu ravninu, u kojoj leži hercegovački glavni grad Mostar.

Mostar sa 20.000 stanovnika sijelo je okružne oblasti za svu Hercegovinu, a prostire se s obje strane rijeke Neretve u klanac, što ga s istoka zatvara planina Podvelež, a sa zapada gora Hum. Po toj gori Hum /vaše se u srednjem vijeku i sva sjeverna Hercegovina „humsko zemlja“ ili „Zahunilje“. Kako je klanac uzak, to se Mostar dijelom uspinje i po obroncima planinskim, te je prema tome i razdijeljen u više predgradja ili mahala, a zovu se na lijevo Neretvi: Bjelužine, Luka, Brankovac, Carina i Stari grad, na desno; Podhum, Predhum, Zabuni, Donja mahala i Cernica. Od Mostara na sjevero-istok i na jug već se razmakle planine, te je tako južno od Mostara puklo prostrano pusto mostarsko polje, zvano Bišće, a sjeverno Bijelo i Cerničko polje. Posljednja dva polja vrlo su plodna i obiluju svakim blagom, kojim ih je Bog nadario. Kuće, što su se poredale s jedne i s druge strane obale Neretve, visoke su i od kamena gradjene, a mal ne sve pokrivenne kamenim pločama. Medju njima prostrli se krasni zeleni vrtovi i voćnjaci puni svakovrsnog zelehja i voća. I podnožja obližnjih bregova kao: Stolac, Oštri rt, Orlac, Mikuljača prelazeći i plodna polja, takodjer obiluju raznim voćem i zelen jem, dočim im p dgorja »ude izvrsnim i glasovitim mostarskim vinom. Vrhunci su un ponajviše pusti i goli, redje obrasli travom ili grmijem. Sto jc žila kucavica čovječjem tijelu, to je Neretva Mostaru. Ona ga uz čaršiju

jedina još oživljuje. Teče dubokim svojini koritom posred Mostara. Kod Mostara se slijevaju i dvije rječice u nju niže Mostara s lijeva Buna, s desna u Mostaru Radobolja. Svatko se divi strahotnom klisurastoni koritu i obalama Neretve, nu baš su kod Mostara i u samom Mostaru njezine obale najstrahotnije, najčudnovatije. pa da nije toga. moglo bi se s brodovi sve do Mostara po njoj ploviti. No pošto na nekini mjestima vrlo naglo pada i preko kamenja se ruši, to brodovi mogu po njoj da plove samo do Metkovića na dalmatinskoj medji. Korito joj je veoma duboko, pa se do njega vrlo mučno silazi zbog strmih obala. Gdjegdje su te obale razvaljene i raskidane. Pećine sitrše postrance i izbacuju svoje bokove i rubove kao kosti kakove grozne nemani. U obalama ima i šupljina nalik na špilje.

Glavno središte i stjecište svijeta i trgovine u Mostaru svakako je čaršija. Iz nje se širi trgovina ne samo Mostarom već i preko njegovih granica po sinjem moru. Tamo ima mnogo dućana, gdje se trguje različnom turskom robom. Ima tu i zanatlija, koji obavljaju otvoreno na ulici kao i u Sarajevu svoj posao, a ne manjka niti kavana niti kavedžija koji hodaju ulicama nudeći svoju gorku i slatku robu. Čaršijom dodješ i do "Grada". Tako zovu Mostarci stari most preko Nertve. Taj je most pravo čudovište za svakoga, tko ga prvi put ugleda, te je najzanimivija mostarska građevina. Mnogi su stranci već putovali u Mostar, samo da vide taj most. Sav je most sagradjen od kamena. Temelji su mu na klisurama lijeve i desne obale Neretve. Zatim se most svija preko dubokoga riječnoga prodola vitkim polukružnim lukom bez ikakova drugoga potporišta. Gdje je taj most, široka je Neretva oko 40 metara, a visina od površine vode do mosta seže do 20 m. Most je širok do pet metara, a danas prelaze preko njega samo pješaci. Znameniti taj most sagradio je turski car Sulejman II. godine 1566., pa još i danas čvrsto stoji. Jednom mu je samo zaprijetila pogibelj od poplave, ali je ipak ostao čitav. S krajeva mosta željezna je ograda iz novijeg doba. Na ulazima su na jednoj i drugoj obali starinska vrata s kulama. Tu je bila u staro vrijeme barutana i zatvori, pa nije čudo, što Mostarci taj most zovu „Grad“.

Diviti se moraš tom spomeniku graditeljske umjetnosti, motreć s njega prezanimljive sjeverne i južne obale divlje Neretve te razne bližnje gradske predjele. Osobito su zanimljive kule oko mosta, visoke gradske munare i još više okolišne sive brdine. O gradnji mosta pričaju istočno-pravo'slavni ovu priču: Naimar Rade. koga su Turci bili zarobili, otkupi se tom gradnjom na slobodu. No uza svu muku ne htjede mu poći za rukom, dok ne poslušava savjet vile s Veleža i ne uzida u temelj momka i djevojku.

U Mostaru ima do 35 što većih što manjih džamija. I džamije i munare većinom su od kamena, koji je lijepo tesan. Oko džamija i između kuća ima prijašnjih groblja. Najljepša i najveća je džamija Karadjoz-begova. Osim mnogih džamija u Mostaru ima i krasna katolička crkva s franjevačkim samostanom na dva kata. Sagratljen je u Zahunui na najljepšem mjestu blizu utuka Radobolje u Neretvu. Nad glavnim ulazom u tu prostranu i lijepu crkvu napisano je ovo: ..Bogu svemogućemu Stvoritelju, svetom Petru i Pavlu podignuta je ova crkva.

Dobrostivi car od Stambula podade za njezinu gradnju zgodno mjesto i osim toga pedeset kesa (5.000 K.). Siromašni puk pripomogao je; sve druge velike troškove pridonijeli su inozemci brigom braće Franjevac i njihova biskupskoga glavara, godine 1866". Povijest katoličke crkve u Mostaru prava je mučenička. Velikih zasluga za gradnju te crkve i samostana stekao si je franjevački vikar O. Rafael Barišić. U Mostaru je sijelo katoličkoga biskupa, koji pripada redu franjevačkomu, na drugom dijelu grada na Brankovcu je i krasna istočno-pravoslavna crkva. Do nje se treba uspeti nekim ulicama, koje se naslanjaju o rebra susjednoga brijega. Nu zato je ispred crkve pukao krasan vidik na cijelu uvaJinu, u kojoj leži Mostar i njegova polja. Krasan je to šaroliki sag, obrubljen humcima i pećinama. Po srijedi su bijeli kameni krovovi, među kojima se šaroliko ističe crveno crijepovlje na krovovima novijih kuća. Tamo su i dvori istočno-pravoslavnog metropolite sa samostanom. Istočno-pravoslavni imadu i svoje posebne škole kako u drugim većim mjestima Bosne i Hercegovine tako i u Mostaru. Među najljepše novije zgrade spada još prekrasna dvokatnica okružnog suda s kaznionom, trgovačka škola, pak nekoje posebne zgrade. U Mostaru ima od godine 1893. i gimnazija. Osim toga ima tamo više osnovnih škola. Narodno glazbeno i čitaoničko društvo ima takodjer svoj krasni dom.

Kao što je Mostar danas, tako je i za osmanlijske vlade bio glavno mjesto za čitavu Hercegovinu. A da li je Mostar jako star grad, teško je to znati. Misli se, da je Mostar godine 1440 sagradio službenik vojvode Stjepana Kosače, Radivoj Gost pod imenom Vitrinica. Nu to ne stoji, pošto je već grad kud i kamo prije pomenute godine opstojao. Svakako je Mostar kao i svi naseljeni gradovi Bosne i Hercegovine morao već i u srednjem vijeku kao tvrđava pod imenom Podhum postojati. Brijeg, na kojem je bila sazidana gradina, nosi još i danas ime tvrđave, nu grad sam nosi ime tek po mostu ..Most stari", što je sagradjen preko Neretve, koja kroza nj prolazi. Mislilo se je. da su ga Rimljani izgradili, te se je ovdje i tražio rimski grad Matrix. Možda je tu u stara i prastara vremena i postojala veća naseobina. Na brdu Humu vide se još i danas ruševine neke tvrđave, za koju misle, da je to ona ista tvrđja Chlum poslije Chum, koju je već sam car Constantin Porphyrogenet u zemlji Zachlumskoj (južna Hercegovina) na nekom brdu nedaleko rijeke Bune poznavao. Na početku novoga doba spominje se opet pod drugim imenom i to kao tvrđava na narentskom mostu: a kako je most ovdje i zbilja putokazom na zapad, to nije isključeno, da je naskoro samo mjesto po naseljenicima godine 1499., 1513. i dobilo ime Most, Mostići, Mostari, Mostar. Sam grad podigao se tek za zaposjednuta turskog godine 1463., uslijed čega je Blagaj propao, a Mostar se uzdigao. U ratovima sa Turcima i Mlečanima bio je Mostar najtvrđja tačka Muslomana. Godine 1684. na padoše ga neprijatelji, ali uzalud: a 1717. godine opsijedali su ga i Mlečani sa pomoćnim dalmatinskim četama na dulje vremena, ali im se nada izjalovi. U posljednje vrijeme nije bio Mostar utvrđen, tek samo konak imao je jedan opkop sa nekoliko topova.

U Mostaru je blago južno podneblje. Ni zimi se tanio ne lože peći. premda

kadkad bura silno zaurla preko kršnih onih planina. Ljeti opet dodijava ljudima nesnosna žega, od koje se neda ni po noći spavati. Nu kraj svega toga Mostar je prekrasan grad. Pa ne samo Mostar nego i okolica mu je divna, te nije ni čudo, da se njom Mostarci ponose. Krasni su izleti na Hum, na izvor Radobolje, na Mostarsko blato, u Blagaj, na vrelo Bune i na Stjepan grad.

Na jugo-zapad od Mostara dolaziš lijepom kolnom cestom za kakav sat hoda na Huni, odakle ti se pružio krasan vidik na Mostar, spram sjevera na rodno Bijelo polje i na vojničke vojarnice, a spram juga na pusto Bišće polje i na tvornice duhana. Krasan je odatle vidik i na rodne vinograde i okolišne gole vrhunce.

Na zapad od Mostara dolaziš za kakav sat hoda na izvor rijeke Radobolje i na Mostarsko blato. Čim si prešao most, ti si u "vrtu Mostara". To je onaj krasan kraj gradski ispod Huma okolo umiljate Radobolje, iz koje se vodi cijevima voda ne samo u cio grad Mostar, već se ona na tisuće žilica razijeva po poljima, te se je tako stvorio najkrasniji kraj Mostara. Svaki je gotovo Mostarac vrtlar, a oni, koji su blizu te dobre Radobolje, baš su je znali namamiti, da im čini stotinu usluga. Pa zato tu i jesu ispod sela Cima najkrasnija polja duhana, kukuruza, povrća, zelenja, grmlja i voća svake vrsti, odakle se i puni mostarska čaršija. Tu su oko Radobolje a prema kolodvoru i vladini nasadi duhana, dok je na drugom kraju voćarski pokusni vrt sa školom te vinogradarska škola i bašća. Takova vinogradarska i voćarska postaja prava je blagodat svojim vinom i voćem, pa ga i izvažava u daleke strane krajeve, osobito otkada kroz njeg juri željeznica spram Save i Jadranskog mora. Mostar se uslijed toga i širi, a u najnovije vrijeme i razvija ne samo brojem stanovništva nego i brojem kuća. Najviše se gradi ondje, gdje je kolodvor i gdje je svratište "Neretva". To je velebna i krasna palača, koju je zemaljska uprava podigla na jednoj klisuri s lijeve obale Neretve. Visoko strše njezine zidine, da budu utočišćem umornu putniku i putokazom zvedljivom strancu. Idući tako sve dalje na zapad, dolaziš s početka u krasan drvodred zvan „Štefanijino šetalište, a sve bliže praina izvoru Radobolje i Mostarskog blata. Puteni te okružuju same smokve i vinova loza, a kraj puta voće. Tu je i zbiralište vode za mostarski vodovod, koji od godine 1894. opskrbljuje Mostar izvrsnom gorskom vodom. Glavna cijev, koja vodi do grada, duga je 4 kilometra. Idući dalje na jednom ti se odvaja cesta i ti si skrenuvši desno za četvrt sata lake šetnje na izvoru Radobolje, te tolike mostarske dobrotvorke. Ispod strme hridi Lipnjaka joj je vrelo. Užasna je to strmina. Po pećinama uhvatila se gusta i duga mahovina, koja je sasvim izgorila i pocrnila od žege. Glasovita hercegovačka žega, koja znade za ljetno doba živu i do 40° C. podignuti, nije zaboravila ni na ovu tihu zabit, dok u noći eto ti opet "popadača", vrst komaraca, koji ti ne daju mira ni da dahneš. Ispod izlizanoga kamenja ključa studena njena voda na više strana, a baš nad vrelom raširila svoje sivkaste grane stara smokva. Krasan je to kraj! Ako je i divlji zbog sivih vršaka gorskih, ali je dolina upitljiva prelijepim nasadima korisnoga bilja i voća osobito oraha.

Podješ li upravo cestom, to si za kakovih deset minuta na Mostarskom blatu. To je okolo 30 četvornih kilometara veliko jezero u pustom kraškom kraju.

Za velike suše spadne voda u jezeru, a tada lovcima veselja, jer je ondje dosta ptica močvarica, dok domaći siju tad sjeme raznovrsnih žitarica. Iz Mostarskog: blata teče potok Josenica u Neretvu.

Jugo-istočno od Mostara dolaziš lijepom kolnom cestom za sat vožnje u Blagaj. Put te vodi mimoišavši vojničke barake južno uz Neretvu, koju prati s druge strane kroz Bišće željezna pruga. Tim poljem jure kola na jugo-istok. Podveleška brda povukla se kao ogromni sivi šatori na lijevo k istoku. Neretva buči kroz kameno korito prarna selu Buni. što stoji na utoku Bune u Neretvu. Južne su zgradile lijevu obalu Bune puste kose planine Dubrave. U tom kutu među Dubravom i brdima Podveleža stisnuto se seoce Blagaj. Kolna cesta prati i dalje lijevu obalu Neretve prarna Metkoviću. 110 ti zakrećeš istočnom stranom tvrde ceste, koja vodi u Blagaj i dalje u Nevesinje. Otuda ti se već ukazuju rastresene kuće blagajske. Za malo i ti si pred Blagajem. pred seocem sa tek nekoliko rastresenih omanjih kuća, dok je negda tako bučni i ponosni grad bio. Sadašnji Blagaj ima čaršiju. gdje ima nekoliko dućančića i nekoliko boljih dućana. To je manji dio nekadanje hercegovačke prijestolnice, a dalje ima još nova katolička crkva i nova džamija. S onu stranu Bune leži drugi dio mjesta a idu onamo dva stara kamena mosta. Od jednoga su ostali samo zidani stupovi, te je na njima načinjen drveni most. Drugi je most na svodove dobro uzdržan, te njime ide promet preko Dobrice u Bileće. Pa što je bio u prošlosti Blagaj? Bio je to od davnine slavan i ponosan grad koji je branila i štitila tvrđja na Podveležu. U gradu Blagaju bilo je u srednjem vijeku i središte nekadanjega Zahuinlja, pa je tu sjedio i ponosni vojvoda zahumski Stjepan Kosača, koji je dobio naslov vojvode ili hercega od njemačkog cara Fridrika III. god. 1440. Od toga doba prozvala se je zahumska zemlja Hercegovinom. Propašću Bosne godine 1463. pala je za par godina i Hercegovina u turske ruke, a po tome i Blagaj. I poslije se je još mnogo krvi prolilo oko Blagaja i Mostara. I danas je između ostalih u živoj pameti puka ime silnoga paše Rizvanbegovića. On je hotio, da bude samostalan vladalac u Hercegovini. Za pobune godine 1831. pozva ga Omer paša na neku zabavu u Mostar i tu ga pogubi. I tako je mnogi kamen oko Blagaja, Neretve i Bune poškopila ljudska krv, dok mu nije kao i cijeloj Hercegovini godine 1878. austrijska vojska pod slavnim svojim vojskovođjom Hrvatom Jovanovićem povratila ljubav, mir i slogu.